

ні засобами переконань не змогла зломити свободолюбного українського духу. З іншого боку, сам факт доволі тривалого існування повстанського запілля у ворожому оточенні став свідченням високого рівня потенційної спроможності української нації до об'єднання, гуртування сил заради боротьби в ім'я свободи.

1. Лисенко О. Друга світова війна як предмет наукових досліджень // Український історичний журнал. – 2004. – № 5. – 4 с. 2. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.) – К.: Ін-т історії України НАН України., 2003. – 7 с. 3. Кентій А. Українська Повстанська Армія. 1944–1945 рр. – К., 1999; Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. – К., 2002; Киричук Ю. Український національний рух 40–50-років XX століття: ідеологія та практика. – Львів, 2003; Шаповал Ю. Війна після війни // Воєнна історія. – 2002. – № 5–6. – С. 59–84; Лисенко О. Підсумки Другої світової війни та Україна // Укр. іст. журн. – 2005. – № 6. – С. 128–138. 4. Клименко О. Грошові документи ОУН (бофони) 1939–1952 рр. – Тернопіль, 1999. – 307 с. 5. Сеньків М. Західно-українське село: етапи та методи колективізації 1944–1952 рр. // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2003. – № 9; Сеньків М. Матеріальне становище західно-українського селянства (друга половина 40 – поч. 50-х рр.. XX ст.) // Проблеми гуманітарних наук: Наук. записки ДДПУ. – Дрогобич, 2002. – Вип. 10. 6. Касинчук Л. Примусова колективізація селянства Борщівщини у 1945–1952 рр. // Літопис Борщівщини. – Борщів, 2001. – Вип. 9. – 32 с. 7. Ленартович О. Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944–1950-х рр. – Луцьк, 1998; Ленартович О. Селянство – основна соціальна база УПА // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. фак. Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – Вип. 5. – С. 44–47. 8. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси / Відпов. ред. С.В. Кульчицький. – К., 2005. – 319 с. 9. Українська державність у XX столітті: Історико-політологічний аналіз / О. Дергачов (керівник авторського колективу). – К., 1996. – С. 321. 10. Арон Реймон. Мир і війна між націями. – К., 2000. – 80 с. 11. Ленкавський С. Український націоналізм // Твори. Т. 1. Івано-Франківськ, 2002. – 110 с. 12. Михальченко М., Самчук З. Україна доби межичасся. Блиск та убозтво куртизанів. – Дрогобич: Відродження, 1998. – 260 с. 13. Україна: проблеми самоорганізації / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. Т. 1. – К., 2003. – 293 с.

УДК 94(477.81/82)“1941/1945”

Т.Д. Лапан

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРОБЛЕМА ВИВЕЗЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ДО III РАЙХУ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ ОУН

© Лапан Т.Д., 2006

Розглянуто позиції різних гілок національного підпілля (ОУН-Б і ОУН-М), а також радянського підпілля щодо примусового вивезення українців на роботи до III Райху під час Другої світової війни.

The article is described the positions of the different branches of national underground movements (OUN-B and OUN-M), as well as Russian underground movement as to the forced taken out of the Ukrainian people for works to III Reich during World War II.

У радянській історіографії поширеною була думка про те, що українські буржуазні націоналісти – українське національне підпілля і організації (ОУН-УПА), а також церква брали безпосередню участь в

акціях вербування і відправлення українців на працю до III Райху [1, с. 172; с. 14]. Після 1991 р. в українській історіографії з'явилися нові дані щодо ставлення церкви, українського національного і радянського підпілля стосовно депортації населення до Німеччини [2].

Вивезення населення України до Німеччини на каторжні роботи ОУН розцінювала як планову і свідому акцію ворога проти українського народу. ОУН-Б висловлювалася за те, щоб не їхати на працю до Райху, а тим, кого мобілізували, здійснювати дезертирство. Звичайно, так можна було вчинити, але за це карали на смерть самого робітника або кара лягала на всю громаду, звідки втік робітник [3, с. 208]. У повідомленні від 12 червня 1942 р. командувача поліції безпеки та СД в Україні вказано, що прибічники Бандери ставилися різко негативно до надсилання робочої сили до Райху, забороняли своїм членам їхати туди і вимагали підвищеної активності виступів проти використання української робочої сили у Німеччині [4, с. 177]. ОУН виступила з протидією вивезенню українського населення. Сила і форма організованого опору залежала від досконалої структури організаційної мережі в цій місцевості, а також від того, наскільки населення розуміло загрозу ворожій акції та було психологічно підготовлене підняти боротьбу і протидіяти вивезенню. Тому і практичні результати акції були різні у різних місцевостях. Найбільші успіхи у цьому сенсі мали північно-західні області Волині й Полісся, де було повністю зірвано вивіз робочої сили на самих її початках, тобто з весни 1942 р. Протидія вивезенню на роботи до Райху потягнула за собою, очевидно, деякі жертви, але ціною тих жертв залишилася молодь в Україні на своїх місцях. У цей спосіб організації вдалося зменшити кількість тих, кого насильно вивезли до Німеччини, де новонабрані українські робітники щоденно гинули від нальотів та від штучно організованого голоду і пошестей в німецьких таборах. Українське населення з часом зрозуміло правильність постанови ОУН. Українці зрозуміли шкідливу роботу усіх опортуністичних чи агентурних установ, створених німцями в Україні, які закликали українське населення їхати до Райху. Будь-яка визвольна боротьба була б неможливою, коли б окупантові вдалося позбавити український народ молоді [5, с. 94–95].

Навесні 1943 р. було помітно результат в проведенні політичних кампаній ОУН. За весняних спроб набору у “ясир” зустріли німці масовий спротив і на Волині, і Поліссі, і в Галичині [6, с. 95]. Листівки, які поширювала ОУН-Б, закликали населення до саботажів, аби не відправляти робочої сили до Райху [7, с. 87]. Навчальний 1943/1944 рік розпочався досить складно у генерал-губернаторстві, бо німецька адміністрація активізувала вивіз української молоді до Німеччини. Українське підпілля закликала не виїздити до Німеччини на працю, а приєднуватися до них [8, с. 46]. У книзі “Безсмертя. Книга пам'яті України 1941–1945” зазначається, що завдяки активності партизанів (переважно з формувань УПА, Поліської Січі тощо) відправлення уникло багато людей [9, с. 214]. Отже, УПА виступала оборонцем української молоді перед німецькою депортацією на примусові роботи до Райху.

Позиція ОУН-М до питання депортації населення на роботи до Німеччини виявилася своєрідною. Свідченням цього є матеріали, подані М. Ковалем у новій книзі автора “Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)” [10, с. 176–177]. У ній автор зазначає, що для ОУН-М в оцінці її провідників “одною з перших є справа виїзду робочих сил до Німеччини. Знаємо, що війна відірвала і кинула на фронт багато людей... На їх місце мусять прийти другі люди, бо праця на господарствах, фабриках і заводах не сміє припинятися” [11, с. 177]. Звідси можна зробити припущення, що в цій гілці ОУН розглядали працю у Німеччині нейтрально або ж навіть прихильно.

Радянські партизани поширювали друковані і писані листівки, де пояснювали місцевим жителям наміри нацистів. У листівках часто публікували уривки листів з негативною інформацією про життя робітників у Німеччині. З листівки газети “Партизанська правда” можна було дізнатися про таке: “Зрозумійте, що своєю працею в Німеччині ви допомагаєте фашистам воювати проти свого народу, братів та батьків. Не йдіть в неволю, ховайтеся в лісах від німецьких людоловів, йдіть в партизанські загони” [12, с. 98–99]. Листівка Білоцерківського райкому КП(б)У Київської області була звернена до батьків, щоб ті захищали своїх дітей від вивезення до нацистської Німеччини: “Німці хочуть навмисно знищити нашу молодь! Віковічні вороги хочуть знищити цвіт нашого

народу. Подумайте, чого ми тоді варті будем, як увезуть всю нашу надію на явну загибель! Не дайте загинуть вашим дітям! Переховайте їх, не пустіть на комісію, бо лише в цьому для них спасіння! Коли не вдасться це, то нехай тікають з дороги!” [13, с. 259].

Деякі дослідники радянського часу переконані, що мобілізація іноземної робочої сили була однією з основних причин виникнення партизанського руху на окупованій території [14, с. 176]. Партизани часто різними способами (через проникнення у німецькі окупаційні органи, напади на сільські ради, на збірні пункти, на ешелони з новонабраними, диверсії) звільняли людей від виїзду [15, с. 35, 41, 28]. Найефективнішим засобом боротьби з вивезенням вважалися бойові дії партизанських загонів. Так, партизанське з'єднання Сабурова на станції Броди Львівської області звільнило 1 500 невільників [16, с. 52]. У радянській історіографії численними були описи прикладів захисту радянськими партизанськими загонами населення цілих сіл, а також факти успішних бойових дій партизан [17, с. 54, 227, 10]. Тому американський дослідник Н. Армстронг вважає, що проблема оstarбайтерів у 1943 р. набула ще більшого звучання в партизанській пропаганді як тема радянських перемог і німецьких поразок [18, с. 186]. Але значення радянського підпілля у боротьбі з вивезенням місцевого населення до Німеччини у радянській історіографії часто перебільшували. Опір населення, роз'яснювальна робота, партизанська боротьба до певної міри зривали плани тотального вивезення, але не змогли зупинити їх остаточно.

Радянський уряд був змушений виступити на захист своїх громадян, яких депортували і порабьски використовували у Німеччині. У травні 1943 р. НКЗС СРСР виступив із спеціальною нотою, де повідомлялося про відповідальність, яку понесуть німецький уряд, командувачі армією, концерни, а також приватні особи, котрі експлуатуватимуть працю радянських людей [19, с. 378–379]. Однак у радянській пропаганді намагалися донести до кожного думку і про те, що відповідальним буде і той радянський громадянин, котрий добровільно і добросовісно працює на нацистів, бо це вважатиметься зрадою батьківщини. Працю радянських громадян на ворожу економіку комуністична влада трактувала як сприяння німцям у війні.

Отже, українське національне підпілля (ОУН-Б), так як і радянське підпілля, виступали різко негативно проти вивезення української молоді на працю до III Райху. Однак у радянській історіографії значення радянського підпілля у боротьбі з вивезенням робочої сили з УРСР було перебільшене, а діяльність національного підпілля характеризувалося винятково негативно. Сучасні дослідники воєнного періоду намагаються по-новому оцінити роль і значення як радянського, так і національного підпілля в історії України.

1. Івасюта М.К. Становище селянства західних областей Української РСР під час тимчасової німецько-фашистської окупації і його боротьба з загарбниками та їх наймитами (червень 1941 – жовтень 1944 року) // *З історії західноукраїнських земель / Відпов. Ред. І.П. Крип'якевич*. – К.: Вид-во АН Української РСР, 1960. – С. 168–186; Коваль М.В. *Борьба населения Украины против фашистского рабства*. – К.: Наук. думка, 1979. – 133 с. 2. Коваль М.В. *Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) Спроба сучасного концептуального бачення*. – К.: Б.в., 1994. – 57 с.; Коваль М.В. *Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)*. Сер. *Україна крізь віки*. – К.: Вид. дім “Альтернативи”, 1999. – Т. 12. – 336 с.; Безсмертя. *Книга пам'яті України 1941–1945*. – К.: Пошуково-видавниче агентство “Книга пам'яті України”, 2000. – 944 с. 3. Паньківський К. *Роки німецької окупації (1941–1944)*. – Нью-Йорк: *Життя і мислі*, 1965. – 480 с. 4. Коваль М.В. *Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)*. Сер. *Україна крізь віки*. – К.: Вид. дім “Альтернативи”, 1999. – Т. 12. – 336 с. 5. ОУН. *В світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр.* – 1955. – 365 с. 6. *Там само*. 7. Косик В. *Третій Райх і українське питання // Вісник*. – 1986. – Ч. 2. – С. 77–91. 8. Антонюк Н.В. *Українське культурне життя в “Генеральній Губернії” (1939–1944 рр.): За матеріалами періодичної преси*. – Львів, 1997. – 232 с. 9. Безсмертя. *Книга пам'яті України 1941–1945*. – К.: Пошуково-видавниче агентство “Книга пам'яті України”, 2000. – 944 с. 10. Коваль М.В. *Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)*. Сер. *Україна крізь віки*. – К.: Вид. дім “Альтернативи”, 1999. – Т. 12. – 336 с. 11. *Там же*. 12. *Листівки партійного підпілля і партизан-*

ських загонів України у роки Великої Вітчизняної війни / Упоряд. П. Денисенко, В. Лукін, М. Москаленко; Ред. Л. Нагорна. – К.: Вид-во політ. літ. України, 1969. – 339 с. 13. Там же. 14. Промышленность Германии в период войны 1939–1945 гг. / Пер. с нем. Г.В. Смирнова и В.М. Шаститко; Ред. Г.С. Согомоян. – М.: Изд-во иностр. лит., 1956. – 295 с. 15. Поль К.А. Иностранные рабочие в немецко-фашистском рабстве. – М.: ОГИЗ Госполитиздат, 1943. – 53 с.; Коваль М.В. Борьба населения Украины против фашистского рабства. – К.: Наук. думка, 1979. – 133 с.; Левада О. Плач полонянок. – Харків: Укр. держ. вид-во, 1943. – 31 с. 16. Коваль М.В. Борьба населения Украины против фашистского рабства. – К.: Наук. думка, 1979. – 133 с. 17. Коваль М.В. Борьба населения Украины против фашистского рабства. – К.: Наук. думка, 1979. – 133 с.; Мюллер Н. Вермахт и оккупация (1941–1944) / Пер. с нем. А. Артемов. – М.: Воениздат, 1974. – 387 с.; Бегма В.А. Злочини німців і народна боротьба на Ровениціні. – Київ–Харків: Укр. держ. вид-во, 1945. – 36 с. 18. Коваль М.В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) Сер. Україна крізь віки. – К.: Вид. дім “Альтернативи”, 1999. – 336 с. – Т. 12. 19. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны: Документы и материалы. – 22 июня 1941 г. – 31 декабря 1943 г. – М.: Гос. изд-во полит. лит., 1946. – Т. 1. – 804 с.

УДК 94(477.81/82)“1941/1945”

І.В. Рєпін

Львівський військовий орден Червоної Зірки
інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Національного університету “Львівська політехніка”

ЗНАЧЕННЯ СХІДНОГО ФРОНТУ В ДОСЯГНЕННІ ПЕРЕМОГИ АНТИГІТЛЕРІВСЬКОЮ КОАЛІЦІЄЮ ТА “УКРАЇНСЬКИЙ ФАКТОР” У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

© Рєпін І.В., 2006

Розкрито основні етапи збройної боротьби на Східному фронті та його значення у Другій світовій війні. Висвітлено питання внеску українського народу в перемогу сил антигітлерівської коаліції.

The basic stages of the armed fight are exposed at the East front and his role in a II World war. The question of payment of the Ukrainian people is reflected in victory of forces of AntiHitler coalition.

Друга світова війна – одна з найбільших подій всесвітньої історії. Це було рішуче і безкомпромисне протиборство держав і народів в економічній, політичній, дипломатичній і військовій галузях. Проте основною вирішальною формою протиборства в Другій світовій війні була збройна боротьба на фронтах, характерною рисою якої був її коаліційний характер.

Остаточним результатом цієї боротьби для антигітлерівської коаліції стала перемога, а для блоку фашистсько-нацистських держав – поразка.

Після закінчення війни історія пред'явила обом ворогуючим сторонам – і тій, що перемогла, і переможений – свій рахунок. При цьому в першому випадку одним з каменів спотикання як на офіційному рівні, так і в наукових угрупованнях, а також в очах широкої громадськості постала і залишається тепер проблема об'єктивного оцінювання значення кожного з союзників в досягненні перемоги, реального внеску збройних сил тієї чи іншої держави в розгром противника, насамперед Німеччини.

Враховуючи актуальність проблеми та необхідність її глибокого дослідження, автор ставить за мету проаналізувати значення Східного фронту та “український” фактор в досягненні перемоги коаліційних сил у Другій світовій війні, простежити перебіг тодішніх подій під кутом сучасного погляду.